

Παπασταύρου, Δ., & Χατζηπέτρου-Ανδρόνικου, Ρ. (2016). «Να τα πούμε;» Τα κάλαντα ως διαδρομές άτυπης μάθησης μουσικής και κοινωνικής ένταξης. Στο Μ. Κοκκίδου & Ζ. Διονυσίου (Επιμ.), *Μουσικός Γραμματισμός: Τυπικές και Άτυπες Μορφές Μουσικής Διδασκαλίας-Μάθησης (Πρακτικά 7ου Συνεδρίου της Ελληνικής Ένωσης για τη Μουσική Εκπαίδευση)* (σσ. 391-399). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.

«Να τα πούμε;» Τα κάλαντα ως διαδρομές άτυπης μάθησης μουσικής και κοινωνικής ένταξης

Δήμητρα Παπασταύρου

Μουσικοπαιδαγωγός, Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής, ΤΕΙ Ηπείρου
dimpapasta@gmail.com

Ρεγγίνα Χατζηπέτρου-Ανδρόνικου

Κοινωνιολόγος, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Παρίσι
reguina.ha@gmail.com

Περίληψη

Τα κάλαντα είναι ένα ελληνικό μουσικό έθιμο που οργανώνεται και λέγεται από ομάδες παιδιών, σε κάποιες από τις οποίες εντάσσονται και παιδιά μεταναστών. Το άρθρο βασίζεται σε επιτόπια έρευνα εθνογραφικού χαρακτήρα με ομάδες παιδιών που λένε τα κάλαντα την περίοδο των Χριστουγέννων στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη. Σκοπός της έρευνας είναι να αναδείξει: α) πώς συγκροτούνται οι άτυπες διαδικασίες μάθησης και επιτέλεσης των καλάντων, β) πώς τα κάλαντα ενισχύουν τη σχέση των παιδιών με τον γεωγραφικό και τον κοινωνικό χώρο στον οποίο ζουν, γ) πώς αυτές οι σχέσεις αποτυπώνονται και χαρτογραφούνται μέσα από τη μουσική πράξη και τον λόγο των παιδιών. Αναλύοντας τη μάθηση και την κοινωνικοποίηση που πραγματοποιείται με τη συμμετοχή στα κάλαντα, η έρευνα προσεγγίζει την έννοια της ένταξης μέσα από τη διαδρομή των παιδιών από το σχολείο και την οικογένεια προς τη γειτονιά και τον τόπο, και αντίστροφα, μέσω της μουσικής.

Λέξεις κλειδιά: κάλαντα, άτυπες διαδικασίες μάθησης, κοινωνική ένταξη, παιδιά μεταναστών

Papastavrou, D., & Hatzipetrou-Andronikou, R. (2016). "Shall we sing it?" The *kalanta* tradition as a route for informal music learning and social inclusion In M. Kokkidou & Z. Dionyssiou (Eds.), *Music Literacy: Formal and Informal Ways of Music Teaching-Learning (Proceedings of the 7th International Conference of the Greek Society for Music Education)* (pp. 391-399).
Thessaloniki: GSME.

“Shall we sing it?” The *kalanta* tradition as a route for informal music learning and social inclusion

Dimitra Papastavrou

Music Educator, Department of Traditional Music,
Technological Educational Institute of Epirus, Arta, Greece
dimpapasta@gmail.com

Reguina Hatzipetrou-Andronikou

Sociologist, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris, France
reguina.ha@gmail.com

Abstract

Kalanta is a Greek caroling tradition organized and performed by informal groups of children that may also include immigrants' children. This paper is based on fieldwork including observation, interviews and recordings of groups of children caroling during the Christmas period in Athens and Thessaloniki. The research shows: a) how informal learning procedures and kalanta performance are constructed, b) how kalanta strengthens children's relationship with their physical and social environment, c) how this relationship is mapped and imprinted through children's musical act and discourse. By analysing learning and socialising procedures reinforced by the participation in the kalanta ritual, this study approaches the notion of inclusion following children's route from their school and their family to their neighborhood and the place they live in, and backwards, through music.

Keywords: *kalanta*, informal learning, social inclusion, immigrants' children

Τα κάλαντα είναι ένα παιδικό μουσικό έθιμο που οργανώνεται κυρίως από ομάδες παιδιών. Μέσα από τη συζήτηση, τη συναίνεση, την κοινή δράση και τη συμμετοχή στη μουσική πράξη τα παιδιά αντλούν ευχαρίστηση βγάζοντας ταυτόχρονα και το χαρτζιλίκι τους (Frith, 2003). Το μουσικό αυτό έθιμο αποτελεί ένα πλαίσιο με πολιτισμικές, γεωγραφικές, κοινωνικές και ταυτοτικές συνιστώσες. Παράλληλα, ανταποκρίνεται στη φυσική ανάγκη του ανθρώπου να αισθανθεί ότι «βρίσκεται στο σπίτι του» (Levy, 2004: 48). Συμμετέχοντας σ' αυτό το μουσικό έθιμο τα παιδιά ορίζουν και εκδηλώνουν τις σχέσεις με τον τόπο, το χρόνο, τον εαυτό και τους άλλους, και εκφράζουν την ανάγκη να ανήκουν και να αισθάνονται καλά όπου ανήκουν (Small, 1998). Έτσι, τα κάλαντα εξακολουθούν να λέγονται από ομάδες παιδιών σε όλη την ελληνική επικράτεια. Σε αυτές τις ομάδες εντάσσονται και παιδιά μεταναστών που έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα ή έχουν έρθει σε νεαρή ηλικία και πηγαίνουν σχολείο στην Ελλάδα.

Σκιαγραφώντας και αναλύοντας τους τρόπους μέσα από τους οποίους τα παιδιά μαθαίνουν και συμμετέχουν στα κάλαντα, η έρευνα εστιάζει στην κοινωνική ένταξη των παιδιών που τα τραγουδάνε. Σκοπός της είναι να αναδείξει: πρώτον, πώς συγκροτούνται οι άτυπες διαδικασίες μάθησης και επιτέλεσης των καλάντων (Green, 2002), δεύτερον, πώς μέσα από τα κάλαντα τα παιδιά σχετίζονται με τους συνομηλίκους, τους ενήλικες, τη γειτονιά, το σχολείο και τον τόπο και, τρίτον, πώς αυτές οι σχέσεις αποτυπώνονται και χαρτογραφούνται μέσα από την ίδια τη μουσική πράξη αλλά και το λόγο τους (Schippers & Campbell, 2012: 96) κατά τη διάρκεια των καταγραφών της έρευνας. Καταλήγοντας παρουσιάζονται κάποιες ιδέες για το πώς τα χαρακτηριστικά του εθίμου των καλάντων μπορούν να φανούν χρήσιμα στους εκπαιδευτικούς.

Μεθοδολογία

Η συλλογή δεδομένων βασίστηκε σε επιτόπια έρευνα εθνογραφικού χαρακτήρα. Συγκεκριμένα ακολουθήσαμε το έθιμο των καλάντων και από τις πρωινές μέχρι τις μεσημεριανές ώρες καταγράψαμε παιδιά που λέγανε κάλαντα τις παραμονές των Χριστουγέννων του 2008 και της Πρωτοχρονιάς του 2012 στο δυτικό τμήμα του κέντρου της Θεσσαλονίκης, καθώς και την παραμονή των Χριστουγέννων του 2012 στην περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα στην Αθήνα. Η καταγραφή περιλαμβάνει ηχογράφηση και βιντεοσκόπηση του ίδιου του τραγουδιού καθώς και της μικρής συνέντευξης που το ακολουθούσε με καθεμία από τις 59 ομάδες καλαντιστών που αποτελούν το δείγμα μας (βλ. Πίνακα 1).

Πίνακας 1. Ομάδες, φύλο και ηλικία του συνόλου των παιδιών που καταγράφηκαν στην έρευνα

	Χριστούγεννα Θεσ/νίκη 2008	Χριστούγεννα Αγ. Παντελεήμονας 2012	Πρωτοχρονιά Θεσ/νίκη 2012	Σύνολο
Ομάδες	24	19	16	59
Φύλο	22 κορίτσια 31 αγόρια	19 κορίτσια 21 αγόρια	14 κορίτσια 26 αγόρια	55 κορίτσια 78 αγόρια
Ηλικία	Δ' δημοτικού- Β' γυμνασίου	Β' δημοτικού- Β' γυμνασίου	Δ' δημοτικού- Β' γυμνασίου	
Σύνολο παιδιών	53	40	40	133

Στις διαδρομές μας συναντήσαμε και παιδιά μεταναστών που λέγανε τα κάλαντα. Πριν ξεκινήσουμε την έρευνα, μας απασχόλησε το πώς θα μπορούσαμε να ρωτήσουμε και να μάθουμε αν τα παιδιά που θα ακούγαμε κατάγονται από άλλες χώρες. Σκεφτήκαμε να ρωτήσουμε αν τα είπανε στους δικούς τους και πιο συγκεκριμένα στους παππούδες και στις γιαγιάδες τους, υποθέτοντας ότι ορισμένοι από αυτούς μπορεί να μην έχουν ακολουθήσει την οικογένειά τους στην Ελλάδα. Επίσης, τα ονόματα θα μπορούσαν να είναι ενδεικτικά της καταγωγής των παιδιών, αν και ο εξελληνισμός των ονομάτων είναι πολύ συχνό φαινόμενο.

Τελικά στις καταγραφές μας η ξένη καταγωγή σε ορισμένες περιπτώσεις αναφέρθηκε σχετικά άμεσα, ενώ σε άλλες καταλάβαμε με πιο έμμεσο τρόπο την καταγωγή, για παράδειγμα από τα μικρά τους ονόματα. Στο σύνολό τους στις 21 από τις 59 ομάδες που καταγράψαμε εμφανίζονται ενδείξεις για άλλες χώρες καταγωγής: σε 6 από τις 24 ομάδες στη Θεσσαλονίκη τα Χριστούγεννα του 2008, σε 11 από τις 15 ομάδες στον Άγιο Παντελεήμονα τα Χριστούγεννα του 2012 και σε 4 από τις 16 ομάδες στη Θεσσαλονίκη την Πρωτοχρονιά του 2012.

Τρόποι πρόσληψης και μάθησης των καλάντων

Οι τρόποι πρόσληψης και μάθησης που αναφέρονται από τα παιδιά είναι κοινοί. Στην ερώτηση «πού τα μάθατε;» η πιο συνηθισμένη απάντηση είναι «στο σχολείο», αλλά συναντήσαμε και παιδιά που μας είπαν «και στο σχολείο» ή που αναφέρθηκαν κατευθείαν στη δασκάλα τους. Πχ. «μας έδωσε χαρτί η κυρία» ή «η κυρία της μουσικής μας τα 'μαθε» ή και «από την κυρία της μουσικής». Το μάθημα της μουσικής ή η ενασχόληση με τη μουσική σε τυπικό εκπαιδευτικό πλαίσιο εμφανίζεται και στην απάντηση «στη μουσική» ή «απ' τη χορωδία». Προφανώς η ίδια η διατύπωση της ερώτησης «πού τα μάθατε» ή «από πού τα μάθατε/ξέρετε» κυρίως με τη λέξη «μαθαίνω» προδιαθέτει τα παιδιά σχολικής ηλικίας να δώσουν την αντανακλαστική απάντηση «στο σχολείο». Ωστόσο λίγες φορές αναφέρεται ξεκάθαρα η δασκάλα «μας» ή «της μουσικής». Επίσης είναι χαρακτηριστικό, όπως θα δούμε παρακάτω, πως οι ομάδες των καλαντιστών δεν έμαθαν μόνο το τραγούδι, αλλά και όλα τα επιτελεστικά στοιχεία αυτής της παράδοσης, πράγμα το οποίο επιβεβαιώνει την προφορικότητα και την άτυπη διαδικασία μάθησης.

Εκτός από την άμεση ή έμμεση αναφορά στο σχολείο, συναντήσαμε και περιπτώσεις στις οποίες τα κάλαντα παρουσιάζονται ως κομμάτι μιας κοινής παράδοσης που τη μαθαίνει κανείς φυσικά, επειδή τυχαίνει να ζει και να μεγαλώνει στην Ελλάδα. Οι απαντήσεις σ' αυτές τις περιπτώσεις συνήθως είναι «τα ξέραμε» ή «και από το σχολείο». Η πιο χαρακτηριστική ωστόσο απάντηση που δείχνει αυτή την αίσθηση της προφορικής παράδοσης και της δυσκολίας εντοπισμού ενός ανθρώπου ή θεσμού/φορέα από τον οποίο έμαθαν τα κάλαντα είναι η -αφοπλιστική- απάντηση «έλα μου ντε!». Κάποιες παραλλαγές αυτής της απάντησης είναι «εγώ τα ήξερα», «τα ξέραμε από μικροί», «τα λέγαμε από παλιά». Αυτή η αίσθηση της κοινής -και προφορικής- παράδοσης, ορισμένες φορές εκφράζεται από τα παιδιά και ως αυτοδίδαξια. Τέσσερις ομάδες παιδιών μας είπαν ότι τα έμαθαν μόνες ή μόνοι τους, χωρίς να μας δώσουν περισσότερες πληροφορίες για το πώς. Ωστόσο κάποιες άλλες φορές τα παιδιά περιγράφουν τον τρόπο ή το μέσο που χρησιμοποίησαν για να μάθουν μόνα τους. Ο Ρουλος (2011) σε έρευνά του έχει αναδείξει διεξοδικά την έννοια της διαμεσολάβησης της προφορικότητας στη μάθηση μουσικής. Στην

παρούσα έρευνα ο τρόπος εμφανίζεται με τις φράσεις «ε, ακούγαμε» ή «ε, τα μαθαίνουμε, τα 'χουμε ακούσει και τις άλλες χρονιές», ενώ η διαμεσολάβηση φαίνεται στις απαντήσεις «από CD», «από βιβλίο, τα διαβάσαμε... [και την μελωδία] εντάξει την ξέρουμε είναι γνωστή», «απ' το ίντερνετ». Άλλες φορές όμως εντοπίζεται από τα παιδιά κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο που τους έμαθε τα κάλαντα όταν ήταν μικρά, όπως στην περίπτωση δύο αδελφών που μας είπαν «με τη μαμά, μας τα έμαθε η μαμά» ή άλλων που αναφέρθηκαν γενικότερα στους γονείς τους.

Σε μία παρέα παιδιών από την Πολωνία τα παιδιά συνδύαζαν δύο τρόπους μάθησης των καλάντων: ο ένας ήταν μέσα από κάποιο φίλο ή συγγενή και ο άλλος με τη χρήση του διαδικτύου. Το ένα αγόρι έμαθε τα κάλαντα λέγοντάς τα με τους υπόλοιπους, οι οποίοι μας είπαν ότι του τα «έμαθαν» σε μία μέρα: «Ναι, έρχεται μαζί μας και λέει τα κάλαντα, του μαθαίνουμε μία μέρα και μετά έρχεται μαζί μας και τα λέει». Το μικρότερο κορίτσι τα έμαθε από το μεγαλύτερο, που είναι η αδελφή της, η οποία με τη σειρά της τα έμαθε από την ακόμα μεγαλύτερη αδελφή τους αλλά και χρησιμοποιώντας το διαδίκτυο: «Της Νάντιας της τα έμαθε η Σάντρα, η Σάντρα τα έμαθε από την πιο μεγάλη αδελφή και απ' το κομπιούτερ, έγραψα 'τα Χριστούγεννα' και βγήκε 'Χριστουγεννιάτικα τραγούδια για κάλαντα'. Τ' άκουσα και τα 'γραψα και τα 'μαθα, για να μην κάθομαι όλη μέρα στο κομπιούτερ και...τα μάτια, τα 'γραψα και τα 'μαθα. Και οι άλλοι [συμμαθητές] το κάνουν».

Η επιτέλεση των καλάντων ως μορφή κοινωνικής ένταξης

Η επιτέλεση των καλάντων προσδιορίζεται από κάποια χαρακτηριστικά τα οποία είναι εμφανή σε όλες τις ομάδες των παιδιών που συναντήσαμε. Το πρώτο από τα χαρακτηριστικά αυτά είναι η σύσταση της ομάδας. Οι ομάδες των παιδιών σε γενικές γραμμές χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τα παιδιά που επιλέγουν να πουν τα κάλαντα με συμμαθητές ή φίλους τους, και η δεύτερη κατηγορία τα παιδιά που λένε τα κάλαντα με τα αδέρφια ή τα ξαδέλφια τους. Στην πρώτη κατηγορία τα παιδιά είναι περίπου της ίδιας ηλικίας και του ίδιου φύλου, ενώ στη δεύτερη κατηγορία τα παιδιά έχουν διαφορετική ηλικία και φύλο, γεγονός που αντικατοπτρίζει την κοινωνικοποίηση των παιδιών σε αυτήν την ηλικία.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό είναι επιλογή ρεπερτορίου η οποία ακόμα κι αν είναι υπόθεση της στιγμής προϋποθέτει έναν προγραμματισμό, μια σύμβαση, μια κοινή απόφαση και άρα μια πρωτοβουλία εκ μέρους τους. Το ρεπερτόριο των καλάντων -τουλάχιστον στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως είναι η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη- είναι κοινώς διαδεδομένο και αποδεκτό. Για τα Χριστούγεννα, αποτελείται από τα γνωστά *Καλήν ημέραν άρχοντες* ή *Καλήν εσπέραν άρχοντες* αλλά περιλαμβάνει πλέον και το τραγούδι *Τρίγωνα κάλαντα*, την ελληνική εκδοχή του αμερικάνικου τραγουδιού *Jingle Bells*. Για την Πρωτοχρονιά, το μόνο τραγούδι που ακούσαμε ήταν το *Αρχιμηλιά κι αρχιχρονιά*.

Σε σχέση με τα *Τρίγωνα κάλαντα*, μία από τις αρχικές μας υποθέσεις ήταν ότι ως τραγούδι που παραδοσιακά δεν ανήκει στην κατηγορία των καλάντων ίσως να τραγουδιόταν κυρίως από τα παιδιά μεταναστών. Αυτό δεν ισχύει στο δείγμα μας, όπου τα παιδιά που το τραγούδησαν ήταν κατά κύριο λόγο τα μικρότερα σε ηλικία. Ωστόσο, τόσο στις καταγραφές του 2008 όσο και σε αυτές του 2012 τις παραλλαγές του *Καλήν ημέραν άρχοντες* επιλέγει η συντριπτική πλειοψηφία: οι 15 από τις 24 ομάδες του 2008 και οι 13 από τις 19 ομάδες του 2012. Τα *Τρίγωνα κάλαντα*

επιλέγουν μόνο 8 από τις 24 ομάδες του 2008 και 4 από τις 19 του 2012. Αξίζει να σημειώσουμε ότι τα παιδιά ακολουθούν την ίδια δομή και εκτέλεση των καλάντων, κάτι που δηλώνει τη δυναμική της πρόσληψης αυτού του εθίμου.

Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό του εθίμου των καλάντων είναι τα συνοδευτικά μουσικά όργανα. Στις ομάδες που καταγράψαμε το κύριο συνοδευτικό όργανο ήταν το τρίγωνο. Το τρίγωνο συνοδεύει το τραγούδι, και η παρουσία του φαίνεται να έχει ιδιαίτερη σημασία μιας και ως κρουστό λειτουργεί ως μια εναλλακτική εισαγωγή στο τραγούδι, του προσδίδει περισσότερη ενέργεια και δυναμική -λόγω έντασης του ήχου- ή/και βοηθά τα παιδιά να ξεπερνούν το ενδεχόμενο άγχος ή την ντροπή να τραγουδήσουν. Επιπλέον, το τρίγωνο επιβεβαιώνει τον αυτονόητο συνειρμό ότι τα παιδιά λένε τα κάλαντα, και άρα είναι σημαντικό τόσο για τα ίδια όσο και για τους ακροατές. Παράλληλα, προσδίδει ένα στοιχείο παραστατικότητας, κάνει πιο εμφανή τη μουσική πράξη και διαμορφώνει το ηχοτοπίο της πόλης κατά τις μέρες των καλάντων. Πέρα απ' όλα αυτά, το τρίγωνο λειτουργεί και ως ένα άλλου τύπου παιχνίδι για τα παιδιά ενώ ταυτόχρονα μετατρέπει τα κάλαντα σε μια σοβαρή και καλά οργανωμένη υπόθεση.

Τα δεδομένα της έρευνάς μας επιβεβαιώνουν ότι η παρουσία του τριγώνου στα κάλαντα έχει μεγάλη σημασία για τα παιδιά. Εκτός από την περίπτωση ενός κοριτσιού που έπαιζε μελόντικα συνοδεύοντας τη φίλη της που τραγουδούσε και έπαιζε τρίγωνο και μιας ομάδας δύο αγοριών που έπαιζαν φλογέρα, σε όλες τις άλλες ομάδες που καταγράψαμε υπήρχε τουλάχιστον ένα τρίγωνο.

Το επόμενο χαρακτηριστικό είναι η πρόβα. Στην περίπτωση των παιδιών που τραγουδούν τα κάλαντα, η πρόβα δεν παρουσιάζεται ως μια σειρά οργανωμένων συναντήσεων με διάρκεια, αλλά είναι κάτι που μπορεί να συμβεί μόλις τα παιδιά βρεθούν και λίγο πριν ξεκινήσουν τη διαδρομή τους. Σε αυτήν την περίπτωση, στόχος είναι μάλλον να θυμηθούν τα λόγια και το πώς άει η μελωδία και όχι απαραίτητα να ορίσουν μια συγκεκριμένη εκτέλεση ή να συντονιστούν σε επίπεδο ερμηνείας.

Στις περιπτώσεις που καταγράψαμε στη Θεσσαλονίκη και την Αθήνα, συναντήσαμε μόνο δύο αγόρια τα οποία ανέφεραν τη λέξη «πρόβα» όταν τα ρωτήσαμε από πού μάθανε τα κάλαντα. Ωστόσο, η έννοια της πρόβας δεν φαίνεται να είναι καταχωρημένη στη σκέψη τους όπως εννοείται μεταξύ μουσικών. Το πιο πιθανό είναι πως και για τα δύο αυτά παιδιά το «κάναμε πρόβες» σημαίνει «βρεθήκαμε για λίγο και θυμηθήκαμε τη μελωδία». Κάτι αντίστοιχο ακούσαμε και από την ομάδα των παιδιών από την Πολωνία στην Αθήνα, που μιλώντας για το πώς έμαθε τα κάλαντα ο φίλος τους που δεν τα ήξερε, μας είπαν «του τα μαθαίνουμε μία μέρα και μετά έρχεται μαζί μας και τα λέει». Το ίδιο ισχύει και με την περίπτωση των παιδιών που θυμούνται ότι έμαθαν τα κάλαντα από το διαδίκτυο ή από κάποιο βιβλίο, καθώς κάτι τέτοιο προϋποθέτει με κάποιον τρόπο να έχουν μπει σε διαδικασία τουλάχιστον επανάληψης. Στις περιπτώσεις αυτές, η μάθηση σχετίζεται με την έννοια της πρόβας ως μιας προετοιμασίας μικρής διάρκειας λίγο πριν τα κάλαντα. Πέρα από αυτές τις δύο περιπτώσεις, η πιο ξεκάθαρη σχετική προετοιμασία που καταγράψαμε ήταν στην εκτέλεση δύο κοριτσιών, τα οποία είχαν προβάει την κατάληξή τους με τη φράση «και του χρόνου».

Στα στοιχεία παραστατικότητας που εντοπίσαμε είναι η επιλογή μιας χριστουγεννιάτικης ενδυμασίας, όπως το εξαιρετικά συνηθισμένο αγιοβασιλιάτικο σκουφάκι. Επιπλέον συναντήσαμε και ορισμένα κορίτσια τα οποία φορούσαν άλλου

τύπου αξεσουάρ όπως φτερά αγγέλου, κεραιές μέλισσας ή κέρατα ταράνδου. Όλα τα παιδιά για να πουν τα κάλαντα στήνονταν σε σειρά απέναντι στους ακροατές τους όπως συμβαίνει σε οποιαδήποτε παράσταση επί σκηνής.

Σε καμία από τις ομάδες που καταγράψαμε δεν υπήρχαν άλλοι εμφανείς ρόλοι εκτός από αυτόν του ταμιά. Στις περισσότερες ομάδες ήταν συγκεκριμένο το παιδί που μάζευε τα χρήματα, αναλαμβάνοντας αυτό τον ρόλο έπειτα από συμφωνία με τα μέλη της ομάδας. Το γεγονός ότι τα παιδιά απαντούσαν στην καθιερωμένη ερώτηση «ποιος είναι ο ταμίας;» υποδεικνύοντάς τον καθώς και το γεγονός ότι ο ταμίας συνήθως κουβαλούσε ένα τσαντάκι δήλωναν ξεκάθαρα τον διαχωρισμό του ρόλου αυτού.

Όπως διαφαίνεται από τις διαδικασίες πρόσληψης, μάθησης και επιτέλεσης των καλάντων τα παιδιά μπαίνουν και λειτουργούν μέσα σ' αυτό το μουσικό έθιμο με τους ίδιους όρους. Ο ενταξιακός αυτός χαρακτήρας των καλάντων εκδηλώνεται και μέσα από τις επιλογές των παιδιών ως προς τη διαδρομή που θα ακολουθήσουν. Αυτή άλλοτε επιλέγεται με κριτήριο τους εμπορικούς δρόμους της γειτονιάς τους, άλλοτε με κριτήριο τους ενήλικες εργαζόμενους που τους είναι οικείοι και άλλοτε χωρίς κάποιο ιδιαίτερο κριτήριο πέρα από αυτό που ορίζει η γειτονιά και ο χρόνος που διαθέτουν. Παρότι τα κάλαντα διεξάγονται από ομάδες παιδιών, ορισμένες από αυτές συνοδεύονταν από έναν ενήλικα. Αυτός ή αυτή δεν συνόδευε τα παιδιά στα καταστήματα ή στις πολυκατοικίες, αλλά τα ακολουθούσε διακριτικά σε όλη τη διαδρομή τους «για λόγους ασφάλειας» ή «μ' αυτά που συμβαίνουν» όπως μας είπε μία συνοδός μεγαλύτερη αδελφή. Επίσης, τα περισσότερα παιδιά για τους ίδιους λόγους δεν έλεγαν τα κάλαντα σε πολυκατοικίες.

Επίλογος: τα κάλαντα στο σχολείο

Ανακεφαλαιώνοντας, από όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω προκύπτει ότι τα κάλαντα φέρουν ένα σύνολο χαρακτηριστικών της επαγγελματικής μουσικής δραστηριότητας, όπως για παράδειγμα η επιλογή συναδέλφων, ρεπερτορίου, η πρόβα, η οργάνωση των κομματιών, η ιδιαίτερη ενδυμασία και η αμοιβή. Άρα, οι εκπαιδευτικοί πέρα από τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν στη σχολική τάξη τα κάλαντα ως υλικό εξοικείωσης με τη λαϊκή παράδοση (Διονυσίου, 2009) μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα κάλαντα και ως εμπειρία για να δώσουν στους μαθητές και τις μαθήτριες επιπλέον κίνητρα εμπάθυνσης και ενδυνάμωσης δεξιοτήτων στο μάθημα της μουσικής (Green, 2008· Harwood & Marsh, 2012). Τα κάλαντα μπορούν να λειτουργήσουν και ως αφετηρία για συλλογή υλικού και καταγραφή εμπειριών που μπορούν να ενταχθούν στη σχολική τάξη αναδεικνύοντας τη σύνδεση σχολείου και ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου, μέσα από τις κοινές μουσικές και πολιτισμικές αναφορές των παιδιών. Καθότι όλα τα παιδιά που λένε κάλαντα, τα λένε με τον ίδιο τρόπο, ακολουθώντας το τελετουργικό των καλάντων, η έννοια της αναδημιουργίας της μουσικής παράδοσης των καλάντων κρίνεται, μεταξύ άλλων, και στο επίπεδο της διεύρυνσης του πληθυσμού των παιδιών που τα λένε. Παλιότερα τα κάλαντα τα

έλεγαν κυρίως αγόρια¹, αργότερα και κορίτσια και σήμερα λέγονται και από παιδιά μεταναστών². Αντιλαμβανόμαστε συνεπώς ότι το συγκεκριμένο μουσικό έθιμο συμπεριλαμβάνει τη μουσική πράξη, την κοινωνικοποίηση και την κοινωνική ένταξη των παιδιών. Ταυτόχρονα στα κάλαντα τα παιδιά λειτουργούν αυτόνομα και αυτοοργανώνονται ως προς τον προγραμματισμό, τη δράση και τις σχέσεις τους. Για όλους αυτούς του λόγους το έθιμο αυτό προσφέρεται ως αφορμή για πολλαπλές δραστηριότητες και εκπαιδευτικές παρεμβάσεις τόσο στο μάθημα της μουσικής όσο και γενικότερα στο χώρο του σχολείου.

Βιβλιογραφία

- Frith, S. (2003). Music and everyday life. In M. H. T. Clayton & R. Middleton (Eds.), *The cultural study of music. A critical introduction* (pp. 92-101). New York, NY: Routledge.
- Green, L. (2002). *How popular musicians learn*. Aldershot: Ashgate.
- Green, L. (2008). *Music, informal learning and the school*. Aldershot: Ashgate.
- Harwood, E., & Marsh, K. (2012). Children's ways of learning inside and outside the classroom. In G. E. McPherson & G. E. Welch (Eds.), *The Oxford handbook of music education*, vol. 1, (pp. 322-340). New York: Oxford University Press.
- Levy, C. (2004). Who is the «Other» in the Balkans? Local ethnic music as a *different* source of identities in Bulgaria. In S. Whiteley, A. Bennett & S. Hawkins (Eds.), *Music, space and place: Popular music and cultural identity* (pp. 42-54). Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Nowak-Fabrykowski, K., & Shkandrij, M. (2004). Between languages and cultures: The triad of symbols in the world of an immigrant child. *Multicultural Education*, 12(1), 25-29.
- Poulos, P. (2011). Rethinking orality in Turkish classical music: A genealogy of contemporary musical assemblages. *Middle East Journal of Culture and Communication*, 4, 164-183.
- Roberts, B. A. (2004). The social construction of music as a school subject. *Action, Criticism and Theory for Music Education*, 3(3), 1-18.
- Schippers, H., & Campbell, P. S. (2012). Cultural diversity: Beyond «Songs from every land». In G. E. McPherson & G. E. Welch (Eds.), *The Oxford handbook of music education*, vol. 1, (pp. 87-104). New York: Oxford University Press.

¹Αυτό φαίνεται από τις αναφορές των λαογράφων που έχουν ασχοληθεί με τα δημοτικά τραγούδια και τα έθιμα, στις οποίες ο διαχωρισμός των καλάντων διαφαίνεται μέσα από την ειδική μνεία που γίνεται στα κάλαντα της περιόδου του Πάσχα (Λαζάρου, βάρτικα) τα οποία λέγονται μόνο από κορίτσια, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα κάλαντα (Κυριακίδης, 1978: 12-20· Πολίτης, 1914: 190). Εκτός από τα κάλαντα του Λαζάρου, που τραγουδιούνται ακόμα σε ορισμένες περιοχές της χώρας, ελάχιστα κορίτσια εμφανίζονται στις πηγές και στις αναπαραστάσεις. Από την άλλη μεριά, ομάδες αγοριών που λένε τα κάλαντα εμφανίζονται τόσο στις αναπαραστάσεις στην τέχνη (ζωγραφική, λογοτεχνία, φωτογραφία) όσο και σε προσωπικές αφηγήσεις παλαιότερων γενιών.

²Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με το παιδικό έθιμο του Halloween, που γιορτάζεται κυρίως στη Β. Αμερική. Παρά το γεγονός ότι το Halloween δεν είναι μουσικό έθιμο, έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με το έθιμο των καλάντων. Σχετική έρευνα (Nowak-Fabrykowski & Shkandrij, 2004), δείχνει πως παιδιά Πολωνών και Ουκρανών μεταναστών στον Καναδά ανακαλύπτουν και συμμετέχουν στο έθιμο αυτό μέσα από τις διαπροσωπικές τους σχέσεις με φίλους και συνομηλίκους και όχι από την οικογένειά τους.

- Small, C. (1998). *Musicking. The meanings of performing and listening*. Hanover: Wesleyan University Press.
- Διονυσίου, Ζ. (2009). «Ἦρθ' ο Λάζαρος, ἦρθαν τα βάρια»: Ανοιξιάτικοι αγερμοί στην τάξη. *Μουσική Εκπαίδευση*, 19, 54-63. Ειδική έκδοση: Πρακτικά Ημερίδας Ε.Ε.Μ.Ε. με θέμα: Με αφορμή την παράδοση: μουσικές δραστηριότητες στην τάξη.
- Κυριακίδης, Σ. Π. (1978). *Το δημοτικό τραγούδι. Συναγωγή μελετών*. Αθήνα: Ερμής.
- Πολίτου, Ν. Γ. (1914). *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*. Αθήνα: Τυπογραφείον «Εστία».